

כוס חמישי בליל הסדר

(פרשת וארא, שנת תשס"ו - נכתב ע"י הרב משה צוריאלי)

ארבע הבטחות ציוה ה' למשה למסור לישראל.

[א] "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, [ב] והצלתי אתכם מעבודתם, [ג] וגאלתי אתכם בזרוע נטויה, [ד] ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים". (שמות ו, ו-ז) ואמרו בירושלמי (פסחים, י) כי לכן נוהגים אנו לשתות בליל פסח ארבע כוסות יין. אבל צריך עיון גדול, הרי יש בפסוק הבא הבטחה חמישית "והבאתי אתכם אל הארץ", ומדוע לא קבעו חז"ל על זאת כוס חמישית?

שאלה שהיא קשה יותר שואל "אור החיים" (על פסוקנו) הרי ה' לא קיים הבטחתו זאת! כי כל בני המדבר מתו במדבר. ואיפה ההבטחה "והבאתי אתכם אל הארץ"? והוא עונה על כך שהעם קיפח את זכותם למימוש ייעוד זה, כי חטאו בחטא המרגלים. כי ה' התנה תנאי בהבטחה השלישית "והייתי לכם לאלוקים", והם קלקלו בזה. אבל דבריו הללו סותרים לדברי חז"ל (קידושין ע:): שהודיעו לנו כי ה' הוא תמיד לנו לאלוקים וזה לא משנה כלום מה שנחטא או נהרוס. בסיס זה הוא אכסיומה! אלא הפירוש האמתי של אותו פסוק "והייתי לכם לאלוקים" הוא שהקב"ה יתן לנו בעלות על ארץ הקודש, וע"י זה הוא יהיה לנו לאלוקים. כך אמרו חז"ל (כתובות ק"ב) וכן פירש רש"י במפורש (בראשית יז, ז-ח) וכך כתב רמב"ן. (ויקרא יח, כה)

אלא נראה לפרש תעלומה זו כך. נחלת ארץ ישראל נתחלקה לפי מספר גולגולותיהם של הגברים מעל גיל עשרים שיצאו ממצרים. יורשיהם וצאצאיהם הם שמימשו את זכותם וייסדו פרדסים ואדמות חקלאיות בארץ ישראל. אבל זכו לכך כמויפי כח של אבותיהם, יוצאי מצרים. זה כתוב מפורש בבבא בתרא (ק"ז ע"א). "משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם. שכל נחלות שבעולם, חיים יורשים את המתים. וכאן מתים יורשים את החיים".

כיצד נתבצעה חלוקת הארץ? נניח שהיו שני אחים ראובן ושמעון. לראובן עשרה ילדים ולשמעון שנים. אותו דור של באי הארץ בימי יהושע קבלו י"ב חלקים. אבל אותם אבות שבקבר אשר מתו עוד בימי משה, הם ירשו את החיים [וקבלו ראובן ושמעון י"ב חלקים אלון] ואח"כ נתחלקו ביניהם חצי-חצי. עשרה בני ראובן קבלו רק ששה חלקים, ושני בני שמעון קבלו ששה חלקים. כך מפורש **ברשב"ם** על הגמרא הנ"ל. ולפי הסבר זה, מה שהוגד בפרשתנו לדור יוצאי מצרים שיהיה להם חלק בא"י, התקיים בבחינה טכנית.

דוגמא לְדָבָר יש לנו בדברי הקב"ה ליעקב אבינו: "אל תירא מרדה מצרימה וכו' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" (בראשית מו, ג-ד). וכבר רש"י תמה שם, כיצד זה נתקיים? הרי אחרי י"ז שנה נפטר יעקב ועוד לא הספיק לחזור ארצה! ועונה רש"י: "הבטיחו להיות נקבר בארץ". וזהו הנקרא שחזר ארצה. כלומר האדם איננו מפסיק להתקיים בעת שנשמתו יוצאת מהגוף. אמנם הגוף חדל מלתפקד, הגוף אפילו נרקב ומתפורר. אבל האדם באשר הוא עדיין קיים! הוא רק השיל מעליו צפורן או כמו חולצה. הגוף כשלעצמו איננו עצם האדם. ואמרו זאת בזוהר (סוף ההקדמה לבראשית) על הפסוק לענין איסור השימוש בשמן המשחה, "על בשר אדם לא ייסך" (שמות ל, לב), הרי היה אפשר לכתוב בקצרה "על אדם לא ייסך"? אלא "בשר" הוא רק מלבוש חיצוני אל האדם, ואיננו עצם האדם. כן כאן המתים עדיין חיים וקיימים, רק לא בתחום המוחש לאצבעותינו. והאבות שבקבר ירשו את צאצאיהם שבגוף.

בכל אופן יודע אני כי הסבר זה נראה בעיני כמה, רק "דרוש", וחובבי הפשט מבקשים הסבר שהוא נוח יותר. לכן נביא כאן אופן שני.

ספר הכוזרי (ח"ב פסקא יד) מלמדנו כי אין נבואה בחוץ לארץ.

ובכן, שואל הוא, כיצד זכה משה לנבואה במעמד הסנה, אשר הוא בעצם הר סיני, כנאמר במקרא "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה" (שמות ג, יב): וענה הכוזרי בפשטות נפלאה שגם שם הוא ארץ ישראל. כי גבולות הארץ הם מנהר מצרים (נילוס) עד נהר פרת. וסיני הוא בתחומנו. לכן משה עמד אז על קרקע הארץ המובטחת, בארץ ישראל. [ולפי דברי מהר"י עמדין, אפילו בחלקי א"י שטרם נכבשו, מקיימים אנו מצוות יישוב א"י].

ובכן ה' ודאי קיים את הבטחתו, והביא את יוצאי מצרים עד תחומי סיני, ונתקיים בזה "והבאתי אתכם אל הארץ". אבל מה שלא הגיעו עד מטרתם העיקרית, להתנחל ולהקים מושבות חקלאיים, זהו אשמת יצר הרע שפיתה אותם לחטוא.

נעבור כאן לפתור תעלומה נוספת. מה טעם "כוס של אליהו" בליל הסדר? מה שמספרים לילדים שהנה אליהו מסוגל לבוא בליל המקודש הזה, וכוס של כבוד מזגנו לו, אין בכך ביאור כל הענין. אלא יש גירסא בגמרא שיש למזוג כוס חמישית. הרב מנחם כשר בביאורו ל"הגדת פסח ארצישראלית" (ניו יורק, תשי"י, עמ' 179 ואילך) מוכיח כי כן דעת רוב הראשונים (שם, דף 190). וכן דעת מהר"ל ("גבורות השם").

לדעת מהר"ל שתיית כוס חמישי ע"י בעל הבית היא **סגולה לפרנסה**. אבל הלבוש (סי' תפ"א) מלמד שהיא מסמלת **גאולתנו העתידה הנצחית**. וכוס זו מסמלת "והבאתי אתכם אל הארץ".

לדעת הרב כשר (שם, דף 206) היא עידננו אנו אשר זכינו לראשית צמיחת גאולתנו, עם כל חבלי לידה הקשים המלווים הענין. כדברי חזקיהו "כי באו בנים עד משפך, וכח אֵין לְלִידָה" (מל"ב יט, ג). וזו לשון הרב מנחם כשר:

"והנה בזמננו אנו שזכינו לראות חסדי ה' וישועתו עלינו וכו' וקיום הבטחת "והבאתי אתכם אל הארץ", טוב ויפה לקיים מצוה מן המובחר בשתיית כוס חמישי, ולומר עליו הלל הגדול "שבשפלנו זכר לנו וכו' ויפרקנו מצרינו" ולהודות לה' על הנסים ועל הנפלאות" עיי"ש שהאריך.